

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו, תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ליסוד הערבי שבדיבור הישראלי

(סוף)

ה. מלים מתארות; שונות

zift, דבר גרוע. — בערבית: zift, זִפְתָּ, ומכאן, כל
דבר רע; שם-עצם. אומרים גם zifti, שם-תואר (נק' ziftit;
ריבוי: ziftim, ziftiit); כן נוצרה הצורה mzupát, המשתנית
אף היא בדרך סדירה.

témbel, טיפש ותמים (שם עצם) וכן, témbelim, témbelit
témbeliit. — בערבית: tanbal (אותו מובן), מן התורכית
témbel, מעצלן. הצירוף kóva-témbel, המציין את הכובע
הידוע גם ככובע מקוואי, רבים: kovaéi-témbel; ומפי
ילדים שמעתי גם kovatémbelim. צירוף זה נובע כנראה

מצורתו המקורית של כובע זה, המזכירה את הכובע, שחיו
 שמים על ראשו של תלמיד מפגר והנקרא באנגלית dunce
 cap, כומתת אווילי, ובצרפתית bonnet d'âne, כומתת
 חמור. בירושלים קוראים לכובע זה לעתים גם kova-páca
 והוראת páca בספאניולית מקבילה להוראת „טמבלי”.

ars, אדם ערמומי וחסר מצפון; גם בהלצה. —
 בערבית: ^cars, הוראתו המילולית — „רועה-זונות”, אך
 משמש גם בהוראה המושאלת הנ”ל.

mabsút, מרוצה, וכן mabsútím, mabsútít (mabsutá)
 mabsutót. — בערבית: mabsút, באותו מובן, וגם במובן
 „מרגיש בטוב, בקו הבריאות”. זו אחת המלים הערביות
 הנסוצות ביותר בעברית. ממנה נגזר גם שם-העצם המופשט
 mabsútiut, „שביעות-רצון”.

kef, תענוג, חשק. — בערבית: kef, אותו במובן.
 מכאן הפעלים kiiéf, „נהנה, התענג, עשה חיים”, ו-hitkaiéf.
 בצירופים כגון lo mitkaiéf li, „לא מתחשק לי”. כן נוצר
 שם הפעולה kiiúf, פעולת ה-mkaiéf או ה-kaifán.

ḡabúb, נחמד, חביב (ḡabubá, ḡabubím, ḡabubót), תואר-
 שם המשמש גם פנייה אישית ידידותית או ידידותית-
 אירונית. — בערבית במובן דומה: ḡabbub, צורת הקטנה
 מן ḡabib. נפוץ למדיי הצירוף ḡabúb élef, „חביב מאוד, נחמד
 ביותר”; צירוף זה נראה עצמאי, כלומר לא מבוסס על הערבית.
 fašfús, ילד קטן. — בערבית: fašfus, „ילד קטן”.
 כנראה קשור ב-fašfuse, „משמש; יבלת קטנה”.

1. c הוא סמן להגה ע בערבית.

jéda, צעיר אמיץ־לב, מקביל בערך ל־xévremān. —
בערבית לרוב: gada^c, ב־g דווקא, אך בלהגים אחרים,
כגון זה של בדווי הנגב, גם jada^c. הצורה ב־g ידועה אף
לדוברי עברית מסוימים, ובצורה הראשונה, הנפוצה יותר,
יש לראות כמדומה מעין תיקון־יתר, כדוגמת júlim, וע'
לשוננו לעם" נִד־נִה, עמ' 27—28.

déba, משמש בפי רבים שם־נרדף לצבוע. — בערבית:
dab^c. התנועה e שבהברה הראשונה אינה יכולה בשום אופן
לנבוע משמיעת המלה הערבית, שבה נשמעת a אחורית
מאוד הרחוקה ביותר מן e העברית. אפשר לשער אפוא,
כי היגויה של מלה זו מבוסס על הכתיב העברי „דבע“,
מתוך היקש אל מלים כמו שֶקַע, קֶלַע, קָטַע וכיו"ב. מעניין,
כי ההיקש לא השפיע גם על טיבה של הבייט, הבאה רפה
במלים עבריות במשקל זה: קָבַע, נָבַע, קָבַע. לכך סיבה
כפולה: (א) רפיון ההגאים בכ"פ שוב אינו מתהווה באופן
אוטומטי בעברית הישראלית; (ב) היעדר ההגה v והחלפתו
לרוב ב־b הן תכונות אופייניות וידועות של הערבית, ואופייה
הערבי של מלה זו נשמר בפי הדובר העברי.

razalá, נערה נאה, בדרך כלל יפת־גוף ותמירה; גם
שם־תואר לנערה כזאת. — בערבית: gaza:le, שהוראתה
המילולית — איילה, המשמשת גם ככינוי פיוטי לנערה.
על ההגה r שבמלה זו, עי' הערה בראש המאמר (לשוננו
לעם" נִג). שים לב להעברת הטעם, שהוא מלעילי בערבית,
אך מלרעי כחוק בעברית, שלא כרגיל במלים השאלות מן
הערבית. אולם הצורה המלעילית נשמעת אף היא בעברית.

baláta, אבן מסותתת, בעיקר ברצפות. — בערבית :
 bala:ta, באותו מובן. כאן נשאר הטעם מלעיל.
 jóra, בור שופכין. — בערבית : jo:ra, „בור” גם „כור
 שופכין”.

המלים הרבות המצויות בענפי החקלאות השונים
 ראויות לחקירה מיוחדת. נביא כאן שתי דוגמות בלבד :
 fáłxa, ענף החקלאות, העוסק בגידול תבואות השדה.
 להבדיל ממטעים, עצי־פרי וכדומה. — בערבית : falha, באותו
 מובן. משום־מה לא השתרשה צורתה ה„מעוברתת” של מלה
 זו, הדורשת הגיית p במקום f, והטעמה מלרעית ; אפילו
 קרייני הרדיו מבטאים כנ”ל. במשקים נקרא אדם העובד
 ב־fálxa בשם falláx, לרוב בשמירה על ההכפלה שבמקור
 הערבי fallah, עובד אדמה.

krab, שדה שורעו בו צמחים משביחי קרקע, או
 שהובירוהו וחרשוהו כדי לחדש את פוריותו. בערבית :
 kraab, השורש כ־ר־ב שמוצאו ארמי, נמצא בתלמוד, וכן
 חודשה למושג הנ”ל המלה „כָּרַב” ; אך כפי הנראה אין היא
 מצוייה בדיבור כלל.

סיכום

א. בחומר הלשוני המובא לעיל ניתן להבחין שני
 סוגים עיקריים : (1) מלים הנמצאות בשימוש כללי והמוסבות
 לרוב על עצמים מוגדרים ושימושיים, (2) מלים השייכות
 בעיקר לחוגים מיוחדים, והכוללות, מלבד המלים הכלליות
 הנ”ל שמות־עצם, שמות־תואר וקריאות מיוחדים ; רבים

מהם בעלי גוני משמעות אֶקְטִיבִּיִּים. המלים משני הסוגים הנ"ל משמשות לרוב בשפת הדיבור הבלתי-פֹּרמלית; הכנסתן לדיבור פֹּרמלי מלווה בדרך כלל משפט התנצלות (כמו שאומרים) או טון מיוחד המקביל למירכאות הכפולות. המלוות את הכנסתן בכתב. הרשימה שלעיל אינה שלמה כל עיקר. רוב המלים שאולות במישרין מן הדיבור הערבי. אחדות מהן נובעות או מושפעות ממקורות שבכתב.

ב. את תכונותיו המבניות של יסוד ערבי זה אפשר לסכם:

(1) ההטעמה נשארת על ההברה המוטעמת במקור.

יוצאים מכלל זה שני התארים הנפוצים *mabsút* ו-*xabúb*, שבהם מוטעמת הסיומת הנקבית a, שלא כמו בערבית (השווה לעומת זאת *mabsútít*; קיימת גם הצורה *mabsúta*). כן יוצא מכלל זה השם (המשמש גם תואר) *razalá*, שגם בו מוטעמת הסיומת הנקבית a. במלים אלה מוטעמות גם סיומות הריבוי שלא כדרך רוב המלים שמוצאן מערבית.

(2) כללי בכ"ס אינם חלים על מלים אלה. יוצאת

מכלל זה המלה *mzupát*, אבל יש להניח, שכאן חלה הידמות עם השורש העברי ז-פ-ת, וצורה זו נבנתה על סמך העברית ולא ישר לפי הערבית.

(3) הגאי המלים הערביות הוחלפו בהגאים הנהוגים

בהיגוי ה"כללי-ישראלי" (או, בקבוצות דוברים מסוימות, בהיגוי ה"ישראלי-מזרחי"); לא הוכנסו יחד עם המלים הערביות הגאים חדשים, שלא היו ידועים לדוברים מאוצר המלים הלא-ערבי שבדיבורם. j הערבית נהגית כ־j (*dž*), לא כ־ž (*q* הערבית, שבלהגים מסוימים הוגים אותה

גם g, k או כ (אליף) הוחלפה ב־k במקרה אחד (fistúk) וב־g בשני המקרים הנותרים (grus^v, nágle); בעניין „גרושׁ” ראה גם את התוספות בסוף מאמר זה. ואריאנטות מסוימות של a הערבית מוחלפות ב־e עברית, והוא הדין לגבי i קצרה בלתי־מוטעמת ולגבי e: (ארוכה). הסיומת הנקבית היא a, אפילו כשבמקור היא קרובה יותר ל־e עברית, חוץ ממקרה אחד: nagle.

(4) אף כי לא הוכנסו הגאים חדשים, אנו מוצאים במלים אלה הגאים בצירופים ובמקומות (פוזיציות), שאינם רגילים, או שהם חסרים, במלים ממוצא לא־ערבי. דוגמה בולטת — הצירוף של שתי תנועות (או של חצי־תנועה עם תנועה) בתחילת הקריאה uállā וכן ההכפלה המושמעת בה ולעתים גם במלים אחרות.

(5) קיימת, כפי הנראה, נטייה לשוות להגה j תפקיד של סימן־היכר למלים ערביות, והוא מופיע בשני מקרים, במקום שהערבי נוהג להגות g, ועי' júlim בחוברת הקודמת.

(6) ההטעמה וההרכב ההגאי של מלים אלה אינם מאפשרים להן, על־פי רוב, להידמות לאוצר המלים העברי מבחינה מורפולוגית, כלומר מבחינת המשקל והנטייה. אף אחד מן השמות המובאים ברשימה אינו יכול לבוא בכינויים. אף־על־פי שרובם ככולם באים בסיומות הריבוי והנקבה. לעומת זאת נכנסים שלושת הפעלים המובאים (kiiéf ו־cizbét^v, וכן hitkaiéf) בנקל למערכת הפועל הכללית, ונוטים כל אחד לפי משקל ידוע: פיעל או התפעל. אין כל תמה בהבדל זה שבין השם ובין הפועל: השם שומר על תנועותיו

המקוריות. ואילו הפועל מחליף את תנועותיו המקוריות בתנועותיו של אחד הבניינים העבריים. הסיבה לכך: בעברית של ימינו כמעט שאין עוד לתנועות שבשם שום תפקיד מבחין, ויכולים לבוא בו כל מיני הרככי תנועות בלי לפגוע באופיו או במשמעותו; לעומת זאת, לא ייתכן פועל, שאין בו הרכב תנועתי מסוים ומוגדר, המבדיל בדיוק נמרץ בין הנטיות והבניינים השונים.

תיקונים ותוספות

1. לעניין kaffia (לשוננו לעם" נ"ג, עמ' 10): מפי מ' פיאמנטה אני למד, כי kaffiye ו-hatta נהוגות זו בצד זו בדיבור בסביבות ירושלים. על כן אין להניח, כפי שכתבתי שם, שמלה זו חדרה לעברית ממקור שבכתב; הנחה זו הסתמכה על היעדרה של המלה מלהג צפון הארץ ודרומה.
- לעניין grus^v (שם, עמ' 11): ד"ר א' הד מאשר את סברתי, כי בתורכית הייתה קיימת צורה, שתחילתה ב-gr̄, כפי שמעיד הכתב התורכי הישן. כמו־כן מתברר, שדוברי ספניולית רבים הוגים את הצירוף gr כ-gr̄, ומכאן שבספניולית gr ו-gr̄ היינו־הך; אין זה מן הנמנע, שתופעה זו סייעה להשתלשותה של הצורה הנוכחית.